

УДК 330.1(477)
DOI: 10.32342/2616-3853-2018-1-11-4

О.А. ЗАДОЯ,
кандидат економічних наук, доцент
кафедри міжнародних економічних відносин
та економічної теорії Університету
імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)

ЗМІНА ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНИХ ЦИКЛІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Проведено огляд причин економічних криз 1998 і 2008 років та їхніх наслідків для економіки України за допомогою статистичного аналізу макроекономічних показників і зіставлення змін у товарній структурі експорту. В результаті визначено деякі зв'язки, на підставі яких зроблено висновки про фактори, що мають найбільший вплив на падіння ВВП під час депресії. З'ясовано, що прогнозований спад в економіці України найбільше пов'язаний зі зниженням частки валових інвестицій у ВВП. Визначено основні напрями реформ національного господарства, реалізація яких дозволить зменшити негативні явища економічного спаду в Україні.

Ключові слова: економічний цикл, світова криза, перевиробництво, товарна структура експорту, ВВП, валові інвестиції, інфляція, чистий експорт, ціни на світовому ринку, інститути спільного інвестування.

Проведен обзор причин экономических кризисов 1998 и 2008 годов и их последствий для экономики Украины с помощью статистического анализа макроекономических показателей и сопоставления изменений в товарной структуре экспорта. В результате определены некоторые связи, на основании которых сделаны выводы о факторах, имеющем наибольшее влияние на падение ВВП во время фазы депрессии. Выяснено, что прогнозируемый спад в экономике Украины наиболее связан со снижением доли валовых инвестиций в ВВП. Определены основные направления реформ национального хозяйства, реализация которых позволит уменьшить негативные явления экономического спада в Украине.

Ключевые слова: экономический цикл, мировой кризис, перепроизводство, товарная структура экспорта, ВВП, валовые инвестиции, инфляция, чистый экспорт, цены на мировом рынке, институты совместного инвестирования.

У сучасному світі вже ні в кого не викликає сумніву таке явище, як циклічний розвиток економіки. Досить сильні коливання макроекономічних показників через певні проміжки часу спостерігаються вже 170 років. Вивченням цього питання свого часу займалися К. Кларк, У. Мітчел, К. Маркс, Н. Кондратьєв, Й. Шумпетер, П. Самуельсон та ін. У спрощеному поясненні явище «економічний цикл» являє собою чергування фаз пожвавлення – підйому – спаду – депресії, викликаних різною економічною активністю суб'єктів національного і світового ринків, що призводить до періодичного перевищення пропозиції товару над попитом (надвиробництво).

Слід зазначити, що економічні цикли розглядаються вченими у різних часових рамках: короткострокові (2–3 роки), середньострокові (6–13 років), довгострокові (48–55 років). Найбільш загальноприйнятим підходом у світовій економічній науці є спостереження і вивчення середньострокових циклів.

Метою нашого дослідження є з'ясування особливостей впливу саме середньострокових економічних циклів на економіку України та дослідження змін, які відбуваються у результаті цього впливу.

За останні 20–25 років ми можемо спостерігати дві хвилі економічного циклу. Дно першого циклу – світова криза 1997–1998 рр. (Азіатська фінансова криза), ви-

кликана надмірними темпами зростання економік країн Південно-Східної Азії, чому передував масовий приплив капіталу, зростання державного і корпоративного боргу і, як наслідок, «перегрів» економіки. Надвиробництво призвело до падіння цін на енергоносії, краху ринку нерухомості і падіння фондових індексів. Також відбулася значна девальвація курсу національних валют країн цього регіону. Найбільш постраждалими країнами стали Таїланд, Індонезія, Малайзія, Південна Корея, Японія, Гонконг, Китай, Росія, Індія.

Загальноприйнятою є думка, що економічні кризи у першу чергу негативно позначаються на галузях виробництва, орієнтованих на випуск товарів тривалого користування (машинобудування, нерухомість, автомобілебудування та ін.), сировини, видобувну промисловість. Галузі, що спеціалізуються на виробництві товарів (послуг) з меншим терміном користування (легка промисловість, харчова галузь, аграрний сектор та ін.) страждають менше. Україна на момент кризи 1997–1998 рр. мала у своїй товарній структурі експорту досить високу частку машинобудування (близько 10%), добувної галузі (близько 9%), металургії (близько 18%), нафтопереробної галузі (близько 5%). При цьому легка промисловість займала всього 1,4%, а харчова – близько 15% [1]. Наслідки кризи характеризувалися такими змінами у макроекономічних показниках, які демонстрували негативну динаміку не тільки у 1998 р., але й у 1999 р. (табл. 1). Спостерігаються типові для кризи надвиробництва явища: скорочення обсягів виробництва (ВВП у зіставних цінах 2010 р. у 1999 р. склав 98% від рівня 1997 р.) та зниження інвестиційної активності (інвестиції скорочувалися ще швидше, ніж обсяги виробництва, а тому їх питома вага у 1999 р. становила лише 89,7% від показника 1997 р.). Заради справедливості слід зазначити, що у попередні роки обсяги виробництва скорочувалися ще більшими темпами. А тому є підстави вважати, що падіння обсягів виробництва у 1998–1999 рр. не є прямим наслідком світової економічної кризи.

Більш глибокий аналіз показує, що ця економічна криза в Україні не може вважатися кризою надвиробництва. Типовим для кризи надвиробництва є зниження цін. В історичному плані винятком була світова криза 1974–1975 рр., коли одночасно з падінням обсягів виробництва спостерігалось підвищення цін. Це явище отримало назву стагфляції. Під час усіх наступних криз у розвинених країнах воно не спостерігалось. А от в Україні зростання цін у 1999 р. навіть прискорилося: темпи інфляції у 1999 р. були у 4,4 раза вищими, ніж у 1997 р. У цілому ж за три досліджуваних роки рівень цін зріс на 57,3%.

Таблиця 1

Макроекономічні показники України у 1997–1999 рр.*

Показник	Рік		
	1997	1998	1999
ВВП у зіставних цінах 2010 р., млрд грн	707,178	694,340	692,934
Валові інвестиції, % ВВП	21,66	21,03	19,42
Темпи інфляції, %	15,9	10,6	22,7
Експорт, відсоткові зміни до попереднього року	-2,3	-12,4	-10,2
Імпорт, відсоткові зміни до попереднього року	-3,2	-15,3	-13,3

*Розраховано за [2].

Найбільш суттєво світова криза вплинула на українську економіку через показники зовнішньоекономічної діяльності. Погіршення кон'юнктури світових ринків позначилося на скороченні експорту та імпорту. За три досліджуваних роки експорт України скоротився на 23,1%, а імпорт – на 28,9%. При чому основне скорочення якраз припадає на два кризові роки.

Зовсім інакше виглядала ситуація під час першої в Україні циклічної кризи 2009–2010 рр. Остання світова криза розпочалася у 2008 р. з іпотечної кризи у США. Цьому передувало початок падіння продажів нерухомості у 2006 р., що, у свою чергу, перерос-

до в кризу високоризикових іпотечних кредитів. Банкрутство найбільших фінансових інститутів викликало скорочення можливостей отримання капіталу при розміщенні цінних паперів. Котирування на фондових ринках різко знизилася, почало спостерігатися зниження обсягів виробництва, попиту, цін на сировину і готову продукцію. Найбільш постраждали США, Китай, Японія, Росія, більшість країн ЄС.

Як видно з табл. 2, наслідки кризи для України були набагато гіршими порівняно з 1998–1999 рр. Це пояснюється тим, що економіка нашої країни стала більш орієнтованою на сировинну і видобувну промисловості та за десять років встигла значно інтегруватися у світове господарство.

Таблиця 2

Макроекономічні показники України у 2008–2010 рр.*

Показник	Рік		
	2008	2009	2010
ВВП у зіставних цінах 2010 р., млрд грн	1 268,546	1 076,533	1 079,346
Валові інвестиції, % ВВП	27,4	17,0	20,9
Темпи інфляції, %	25,2	15,9	9,4
Експорт, відсоткові зміни до попереднього року	2,3	-24,2	9,3
Імпорт, відсоткові зміни до попереднього року	13,5	-41,6	15,0

*Розраховано за [2].

Як і раніше, найбільш вразливою для впливу світової кризи виявилася зовнішня торгівля України. Товарна структура експорту України за основними позиціями у 2008 р. мала такий вигляд: сільгосппродукти і харчова промисловість – 11,1%, мінеральні продукти – 10,5, недорогоцінні метали – 41,2, машинобудування – 9,5% [1]. На фінансову кризу світові ринки відреагували головним чином падінням цін на сировинні товари. Україна ж, не маючи особливих досягнень у якості сировини та достатнього запасу прибутковості експорту, щоб можна було успішно торгувати за менші ціни з нехай меншим, але все ж прибутком, змушена була скорочувати обсяги експорту за основними статтями, що призвело до його падіння майже на четверть. Ще більше скоротився імпорт, оскільки валютної виручки не вистачало для оплати поставок товарів з-за кордону. Крім того, скорочення обсягів закордонних продажів мінеральних продуктів та чорних металів призвело до зменшення потреби в енергоресурсах (нафта та газ), які використовувалися для виробництва експортованої продукції. Це теж позначилося на зменшенні обсягів імпорту.

Однак, якщо у 1998–1999 рр. погіршення показників зовнішньої торгівлі майже не позначилося на динаміці ВВП, то під час останньої кризи у 2009 р. ВВП України скоротився на 15,2%, що було одним з найбільших падінь у світі. Це стало свідченням того, що українська економіка була надто експорто-імпортозалежною, а тому при подальшому аналізі наслідків очікуваних криз на цю обставину слід звернути особливу увагу.

Типовою для економічного циклу стала динаміка валових інвестицій. Зазвичай напередодні кризи питома вага валових інвестицій значно зростає, оскільки саме інвестування створює передумови для надвиробництва. Під час же кризи інвестиційна активність різко скорочується, призводить до зменшення питомої ваги інвестицій у ВВП. Саме так і відбувалося під час кризи в Україні. У 2008 р. питома вага валових інвестицій у ВВП досягла 27,4%, а вже у 2009 р. зменшилася більше ніж на 10 відсоткових пунктів.

Як і раніше, під час кризи в Україні спостерігалася стагфляція. Накопичений напередодні кризи інфляційний потенціал, як наслідок необґрунтованого зростання грошових доходів без відповідного зростання обсягів виробництва, був настільки значним, що криза лише дещо загальмувала інфляцію, не змінивши загальної тенденції цін до зростання.

Проведений аналіз дає певні підстави для прогнозування можливих наслідків для України від майбутніх світових криз. Багато аналітиків прогнозують наступну світову депресію на 2020 р., і її епіцентр, в умовах нинішніх торгових протистоянь США і Китаю, може цілком перебувати в останньому. Товарообіг Китаю і США у 2017 р. склав близько 600 млрд дол., збільшившись за рік на 15% і досягши свого максимуму при позитивному сальдо платіжного балансу Китаю у торгівлі з США у 276 млрд дол. Це становить 22% світового торгового обороту і третину негативного сальдо торгового балансу США. «При великому дефіциті за рахунком поточних операцій зростає ймовірність кризи», – вважають аналітики Міжнародного валютного фонду Е. Берг і К. Паттілло [3].

Американський ринок переповнений китайськими товарами. Тому цілком логічно виглядає протекціоністська політика Д. Трампа у відношенні до Китаю. Однак ці дії мають дзеркальний характер, що, у свою чергу, призведе до дисбалансу існуючих економічних відносин. Важливим є той фактор, що юань до цього часу не став вільно-конвертованою валютою, що призводить до різноспрямованих змін валютних курсів і тягне за собою негативні наслідки як для країн-експортерів, так і для країн-імпортерів.

Наступною ознакою передкризової ситуації є зменшення інвестиційної активності у США. Вхідні інвестиції у США у 2017 р. порівняно з 2016 р. зменшилися на 60%! Вихідні залишилися приблизно на рівні 2014 р. Загальносвітовий рівень інвестицій, всупереч прогнозам, втратив у 2017 р. 23% і зараз перебуває практично на рівні 2008 р. – 1430 млрд дол. [4]. І що цікаво, скорочення відбувається в основному за рахунок розвинених країн.

Ще один великий гравець на світовому ринку капіталу ЄС показує також падіння інвестиційної діяльності: вихідні інвестиції впали на 21%. «Лідерами» є Нідерланди (зі 172 млрд дол. до 23 млрд дол.) і Данія (зі 132 млрд дол. до 5,2 млрд дол.).

Варто згадати, що цей процес не міг не позначитися й на країнах з перехідною економікою (до яких належить і Україна): вхідні інвестиції скоротилися на 27% [4].

Як же українська економіка відреагує на це при сучасній кон'юктурі ринку? По-перше, слід зазначити, що у 2017 р. зовнішньоторговий оборот України (сума експорту та імпорту товарів і послуг) вперше виявився більшим за ВВП країни. А тому залежність внутрішніх процесів в Україні від стану світових ринків ще більше зросла.

По-друге, за останні 10 років значно змінилася товарна структура експорту України. За станом на середину 2018 р. найбільша питома вага в експорті належить продукції сільського господарства та харчової промисловості – 30,2%, мінеральні продукти становлять 9,1%, недорогоцінні матеріали – 26,8, машинобудування – 11,5% [1].

По-третє, варто звернути увагу на відмінності у реакції на світову кризу різних груп товарів. Продукція АПК в 1998 р. втратила 26% вартості, а в 2009 – 28%; недорогоцінні метали втратили в 1998 р. 33%, а в 2009 – 61% [5]. З огляду на зростання частку продукції харчової промисловості та АПК, а також набагато зменшену частку недорогоцінних металів, можна припустити, що національна економіка України пройде фазу депресії майбутнього економічного циклу з меншими втратами, ніж у 2008–2009 рр. Це той винятковий випадок, коли деіндустріалізація економіки принесе тимчасову вигоду.

По-четверте, необхідно враховувати відтік інвестицій. Спрогнозувати, на скільки зменшиться частка валових інвестицій у ВВП України, складно, але що цей процес відбудеться можна сказати з упевненістю. Більше того, з огляду на тенденції на світовому ринку капіталу, розглянуті вище, можна сказати, що в найближчі роки українська економіка буде продовжувати відчувати брак інвестицій. Проводячи аналогію з 2009 р. стосовно відтоку інвестицій, можна сказати, що частка валових інвестицій у ВВП України буде мати приблизно той же характер і величину зниження. Однак треба брати до уваги, що «дно» відтоку інвестицій може бути глибшим (швидше за все, так і буде через нестійку політичну ситуацію в Україні), а також враховувати дослідження, проведені нами раніше, в яких було розраховано, що кожен відсоток питомої ваги ін-

вестицій у ВВП понад 18,9% збільшує потенціал країни з виробництва ВВП на 1,24% і навпаки [6]. Якщо в період 1997–1999 рр. відтік інвестицій був незначним і несутільно позначився на падінні ВВП, то в 2008–2009 рр. зменшення частки валових інвестицій у ВВП країни на 10,4 відсоткового пункту призвело до падіння ВВП на 15,2%. Ситуація, спроектована на прогнозовану економічну кризу буде значно гірша, оскільки в аналізовані періоди частка валових інвестицій перевищувала мінімум, необхідний для простого відтворення (18,9%), а в нинішній ситуації, в 2018 р., цей показник становить 18,78%, і тільки в 2019 р., за прогнозами, може досягти 19,2% [2]. Отже, у цьому сенсі українська економіка зазнає значно більших втрат, ніж у 2008–2009 рр. Ці втрати будуть мати досить глибокий структурний характер і торкнуться в першу чергу промислової галузі.

По-шосте, розглядаючи інфляційні процеси, які є постійним «супутником» криз української економіки, необхідно враховувати неминуче падіння курсу національної валюти. Девальвована гривня до 2022 р. досягне курсу 39,9 грн/дол. США, і це за досить оптимістичними прогнозами МВФ [7]. Така ситуація, безумовно, позначиться на рівні цін. Ринок буде дуже чутливо реагувати, враховуючи негативне сальдо зовнішньоторговельного обороту. У той же час дуже напружений графік погашення Україною своєї зовнішньої заборгованості (2018 рік – 3,4 млрд дол.; 2019 р. – 5; 2020 р. – 5,9; 2021 р. – 5; 2022 р. – 4,1 млрд дол. [8]) позбавить головного регулятора НБУ можливості широко використовувати інструмент валютної інтервенції для стабілізації курсу гривні.

Підбиваючи підсумки, нескладно помітити, що «плюси» від зміни товарної структури експорту України можуть легко перекриватися втратами, пов'язаними з інвестиційними та інфляційними процесами. Але якщо зростання рівня інфляції більш-менш неминуче, то можливість вплинути на відтік капіталу в українських регуляторів є. У першу чергу, необхідно продемонструвати національним економічним суб'єктам можливість і перспективність інвестування за рахунок внутрішніх ресурсів. Мова йде про розвиток фінансових інститутів спільного інвестування та створення нормативної бази, що забезпечує їхню роботу, поступове повернення довіри до них. Напередодні чергової економічної кризи необхідно зосередити особливі зусилля на регулюванні банківської діяльності, а також активно реалізовувати програму реформування пенсійної системи. Поряд з впровадженням страхової медицини у контексті реалізації медичної реформи це дозволило б як акумулювати вільні грошові кошти, так і сприяло б поліпшенню соціального клімату.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. International Monetary Found [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx>
3. Берг Э. Задача прогнозирования экономических кризисов [Електронний ресурс] / Э. Берг, К. Паттилло. – Режим доступу: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues22/rus/issue22r.pdf>
4. UNCTAD. World Investment Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_Investment_Report.aspx
5. World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm
6. Задоя О.А. Цільові установки реалізації державної політики регулювання трансформації заощаджень в інвестиції / О.А. Задоя // Академічний огляд. – 2017. – № 1 (46). – С. 5–13.
7. International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/country/UKR/index.htm>
8. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/osnovni-pokaznyky?category=borg&subcategory=borhova-statystyka>

References

1. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 22 October 2018).
2. International Monetary Fund. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2018/02/weodata/index.aspx> (Accessed 22 October 2018).
3. Berg, E., Pattillo, K. *Zadacha prohnozyrovannya ekonomycheskykh kryzysov* [The task of forecasting economic crises]. Available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues22/rus/issue22r.pdf> (Accessed 16 October 2018).
4. UNCTAD. World Investment Report. Available at: https://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/World_Investment_Report.aspx (Accessed 18 October 2018).
5. World Trade Organization. Available at: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm (Accessed 21 October 2018).
6. Zadoia O.A. (2017). *Tsil'ovi ustanovky realizatsiyi derzhavnoi polityky rehulyvannya transformatsiyi zaoshchadzen' v investytsiyi* [Target Installations for Implementation of State Policy for the Regulation of the Transformation of Savings in Investments]. *Akademichnyy ohlyad* [Academic Review], no. 1 (46), pp. 5-13.
7. International Monetary Fund. Available at: <http://www.imf.org/external/country/UKR/index.htm> (Accessed 21 October 2018).
8. *Ministerstvo finansiv Ukrainy* [Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/osnovni-pokaznyky?category=borg&subcategory=borhova-statystyka> (Accessed 22 October 2018).

CHANGE INFLUENCE OF ECONOMIC CYCLE ON THE ECONOMY OF UKRAINE

Oleksandr A. Zadoia, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine). E-mail: o.zadoia@duan.edu.ua
DOI: 10.32342/2616-3853-2018-1-11-4

Key words: *economic cycle, world crisis, overproduction, export commodity structure, GDP, gross investment, inflation, net export, world market prices, joint investment institutions.*

An overview of the causes of economic crises in 1998 and 2008 and their implications for the Ukrainian economy by means of statistical analysis of macroeconomic indicators and comparison of changes in the commodity structure of exports is conducted.

Adhering to the generally accepted view that economic crises primarily affect the industries of durable goods, raw materials and extractive industries, their share in the commodity structure of Ukraine's exports during the periods of global economic crises was clarified. Comparing the dynamics of macroeconomic indicators of Ukraine, one can come to the conclusion that the crisis in 2008 had a more negative impact on the Ukrainian economy than the crisis of 1998, which is explained by an increase in the share of raw materials as one of the main exported goods.

Over the past 20 years, there has been a reorientation of sectors specialized in export of products towards the agro-industrial complex: in 2018, the share of agricultural products and food industry is 30.2%. Given the fact that the fall in prices for agricultural products in times of global crisis is not as rapid as the raw materials and products of machine building, one could assume less fall in GDP in Ukraine during the period of the next cyclical phase of depression, which is projected for 2020. However, taking into account the volume of investment outflow, inflationary processes, the projected increase in the negative value of net exports, the government's pledged strategy for the development of the hryvnia devaluation rate against the backdrop of a tight schedule of Ukraine's repayment of its debt obligations, we came to the conclusion that the probability of large losses for Ukrainian economy during the next global crisis.

In order to prevent the recession, we have proposed the priority directions of the regulatory action of the state, namely, first of all, to take measures to reduce the outflow of capital, the development of financial institutions of joint investment, the formation of the appropriate legislative framework.

Одержано 21.08.2018.